

Δημήτριος Βλάχος
Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων Ροδόπης

Νεοελληνική Γλώσσα Α΄ Λυκείου Ειδικές γλώσσες: η γλώσσα του κινηματογράφου Κείμενα

[1]

Η δομή μιας ταινίας θυμίζει τη δομή ενός σπιτιού. Τα θεμέλια είναι το σενάριο. Δίχως γερό σενάριο δεν μπορούμε να έχουμε καλή ταινία. Τα δομικά υλικά που θα χρησιμοποιηθούν στο χτίσιμο ενός σπιτιού, οι ποσότητες και ο τρόπος που θα συνδυαστούν, θα μας δώσουν ένα κτίσμα με συγκεκριμένο στιλ και ρυθμό, και για συγκεκριμένη χρήση. Στον κινηματογράφο συμβαίνει κάτι αντίστοιχο. Ανάλογα με τη χρήση των δομικών υλικών προκύπτει το στιλ της ταινίας και αυτό που θέλουμε να πούμε μέσα από αυτήν.

Όπως στη γλώσσα η διαφορετική χρήση της δημιουργεί και τα διαφορετικά στιλ, έτσι και στον κινηματογράφο οι διαφορετικοί συνδυασμοί δημιουργούν τη διαφορετική αισθητική. Για πολλά χρόνια οι θεωρητικοί του κινηματογράφου επηρεάστηκαν από τη θεωρία της γενικής γλωσσολογίας του Ελβετού γλωσσολόγου Φερντινάντ ντε Σοσίρ και, κυρίως, την επιστήμη της σημειολογίας.

Ο Ρομάν Γιάκομπσον, ιδρυτής της δομικής φωνολογίας, απέδειξε ότι η κάθε ομιλούμενη γλώσσα έχει ως δομικό υλικό τα φωνήματα, δηλαδή ήχους, συνδυασμούς γραμμάτων και όχι σκέτα γράμματα. Το *φώνημα* του κινηματογράφου είναι ένα καρτέ. Ωστόσο ένα καρτέ, δηλαδή μία φωτογραφία, είναι ή μπορεί να είναι φορτωμένη με πολλά μηνύματα. Η θεμελιώδης, λοιπόν, μονάδα του κινηματογράφου, το DNA του θα μπορούσαμε να το αποκαλέσουμε, η φωτογραφία, αποτελεί από μόνη της ένα πλήρες όλον, αντίθετα με το φώνημα της γλώσσας. Η απόλυτη πρωτοτυπία της κινηματογραφικής γλώσσας έγκειται ακριβώς στο γεγονός ότι τα φωνήματά της είναι σύνθετα σε αντίθεση με τη γλώσσα που μιλάμε. Κάθε καρτέ μπορεί να μεταφέρει έναν μεγάλο αριθμό πληροφοριών.

ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ / Κεφάλαιο 3,
από το βιβλίο: Εισαγωγή στην αισθητική του κινηματογράφου της Βάλλυ
Κωνσταντοπούλου, εκδόσεις Αιγόκερως. [απόσπασμα]

[2]

Ο γάλλος θεωρητικός του κινηματογράφου Μαρσέλ Μαρτέν στο κλασικό πλέον βιβλίο του *Η γλώσσα του κινηματογράφου*, προσθέτει χαρακτηριστικά: «*Η εικόνα αναπαράγει την πραγματικότητα, ύστερα συγκινεί τα συναισθήματά μας, και τέλος παίρνει ιδεολογική και ηθική σημασία. (...) Ο κινηματογράφος είναι μία γλώσσα που πρέπει κανείς να αποσυμβολίσει. Πολλοί θεατές που καταβροχθίζουν οπτικά και τελείως παθητικά τις εικόνες, δεν καταφέρνουν ποτέ ν' αποκαλύψουν το νόημά τους. (...) Η αισθητική θέση προϋποθέτει σαφή εμπιστοσύνη στη δύναμη συγκινησιακής πειθούς της εικόνας. Για να υπάρχει αισθητική θέση, πρέπει ο θεατής να διατηρεί κάποια επιφύλαξη, να μην πιστεύει στην υλική κι αντικειμενική πραγματικότητα που του εμφανίζεται στην οθόνη, να ξέρει συνειδητά πως βρίσκεται μπροστά σε μια εικόνα, έναν αντικατοπτρισμό, ένα θέαμα. Δεν πρέπει ν' αφεθεί, να παρασυρθεί στην ολοκληρωτική παθητικότητα, μέσα από το βύθισμα των αισθήσεων που εξασκεί η εικόνα, δεν πρέπει να ισοπεδώσει τη συνείδησή του για να βρεθεί μπροστά σε μια πραγματικότητα δευτέρου βαθμού. Μόνο μ' αυτή την προϋπόθεση σωτηρίας της ελευθερίας μέσα στη συμμετοχή, η εικόνα αντιμετωπίζεται σαν αισθητική πραγματικότητα κι ο κινηματογράφος σαν τέχνη ...».*

[3]

Κινηματογράφος και σχολείο

Χάνουμε μοναδική ευκαιρία να διδάξουμε τα παιδιά ότι υπάρχει μια εντελώς χωριστή γλώσσα που μπορούν να μάθουν και που χρειάζεται να μάθουν για να μην πέσουν θύμα του "φαστ φουντ".

Τα παιδιά αρχίζουν να τρώνε ένα είδος φαγητού, τους αρέσει και δεν το αλλάζουν. Πρέπει να τα μάθουμε ότι υπάρχουν και άλλα φαγητά. Είναι για το δικό τους καλό. Δεν τα πιέζουμε φυσικά, αργότερα μπορούν να δουν όποια ταινία θέλουν και είμαστε οι τελευταίοι που θα μιλούσαν ποτέ για ποσοστάσεις και συναφή. Όλα τα είδη κυκλοφορούν ελεύθερα και αργά ή γρήγορα θα τα δούμε όλα, αλλά είναι κρίμα να χάνουν τελείως κάθε επαφή και κάθε ευκαιρία να μάθουν ότι κυκλοφορούν ταινίες και για τις δικές τους γειτονιές, ότι υπάρχει ένα άλλο σινεμά, πολύ διαφορετικό και, με διαφορετικό τρόπο, πολύ πιο διασκεδαστικό.

Τα παιδιά δεν έρχονται σε επαφή με καμία γλώσσα όσο με την οπτικοακουστική γλώσσα και όμως είναι ακριβώς η γλώσσα για την οποία είναι εντελώς απροετοίμαστα. Δεν είναι μόνο ο κινηματογράφος. Είναι τα παιχνίδια, είναι η τηλεόραση και το ίντερνετ. Είναι μια γλώσσα που μπορεί να διδαχθεί.

Η Σκανδιναβία δείχνει το δρόμο με πρώτη, με μεγάλη διαφορά, τη Δανία. Είναι οι χώρες που κόβουν τα περισσότερα εισιτήρια για ευρωπαϊκές ταινίες γιατί άρχισαν να τις διδάσκουν κι έτσι τα παιδιά γνωρίζουν ότι υπάρχει και κάτι διαφορετικό.

Wim Wenders: ο κινηματογράφος είναι γλώσσα που μπορεί να διδαχθεί

Πολιτισμός – 27-10-2010 - 16:30

[4]

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΓΕΝΙΚΑ

Ο θεωρητικός του κινηματογράφου Μαρσέλ Μαρτέν υποστηρίζει ότι ο κινηματογράφος ήταν τέχνη - άρα είχε μια δικιά του γλώσσα - από τη στιγμή που γεννήθηκε.

Στην περίπτωση των αδελφών Λυμιέρ, των γενεσιουργών του κινηματογράφου, δεν έχουμε μια καθαρή πρόθεση για τη δημιουργία καλλιτεχνικού έργου αλλά απλή μόνο αναπαράσταση της πραγματικότητας. Οι θεωρούμενες ως πρώτες ταινίες στην ιστορία του κινηματογράφου «Η έξοδος από το εργοστάσιο» και η «Αφιξη του τρένου στο σταθμό της Σιοτά» κλπ. αποτελούνται από ένα και μόνο πλάνο διάρκειας λίγων δευτερολέπτων.

«Παρ όλα αυτά, λέει ο Μαρσέλ Μαρτέν, όταν βλέπουμε σήμερα αυτές τις ταινιούλες, τις βρίσκουμε εκπληκτικά φωτογενείς. Ο τόσο μαγικός χαρακτήρας της κινηματογραφικής εικόνας εμφανίζεται έτσι ολοφάνερος: η μηχανή λήψης δημιουργεί τελείως διαφορετική εικόνα από ένα πιστό αντίτυπο της πραγματικότητα».

Στην περίπτωση του Μελιές ο κινηματογράφος γίνεται το μέσον με τις απεριόριστες δυνατότητες που «παντρεύεται» με τις εμπειρίες του θαυματοποιού και

ταχυδακτυλουργού του Θεάτρου Ρομπέρ Χουντίν και δημιουργείται για πρώτη φορά το κινηματογραφικό θέαμα. *«Υπάρχει τέχνη» ισχυρίζεται ο Μ. Μαρτέν «εφόσον υπάρχει πρωτότυπη (έστω και ενστικτώδης) δημιουργία.»*

«Ξεκινώντας από κινηματογραφημένο θέαμα ή από απλή αναπαράσταση της πραγματικότητας, ο κινηματογράφος έγινε σιγά-σιγά μια γλώσσα, το μέσο δηλαδή ώθησης μιας αφήγησης και κοινοποίησης ιδεών: τα ονόματα του Γκρίφιθ και του Αϊζενστάϊν είναι τα βασικά ορόσημα αυτής της εξέλιξης που πραγματοποιήθηκε με την προοδευτική αποκάλυψη των κινηματογραφικών μεθόδων έκφρασης που εξελίσσονται συνέχεια, και κυρίως με την τελειοποίηση του πιο ειδικού απ' όλα: του μοντάζ.»

Ο εμπλουτισμός της κινηματογραφικής γλώσσας με νέα στοιχεία έγινε σταδιακά καθώς η κάμερα έγινε ευκίνητη, όπως το ανθρώπινο μάτι. Για παράδειγμα το τράβελινγκ - η παράλληλη κίνηση της μηχανής προς το αντικείμενο - ανακαλύπτεται τυχαία το 1896 όταν ένας οπερατέρ των Λυμιέρ τοποθετεί τη μηχανή του σε μια γόνδολα στη Βενετία.

Από τα πρώτα κιόλας χρόνια του κινηματογράφου πολλοί συγγραφείς αναγνώρισαν την ιδιαιτερότητα της κινηματογραφικής γραφής.

Για τον Ζάν Κοκτώ *«μια ταινία είναι μια γραφή με εικόνες»* ενώ ο Αλεξάντρ Αρνού θεωρεί πως *«ο κινηματογράφος είναι μια γλώσσα εικόνων με το λεξιλόγιό της, τη σύνταξή της, τις σημασίες, τις ελλείψεις, τις συμφωνίες και τη τεχνική της»*. Ο Ζάν Επστάϊν βλέπει σ' αυτόν *«την παγκόσμια γλώσσα»* κι ο Λουί Ντελλύκ υποστηρίζει πως *«μια καλή ταινία είναι ένα καλό θεώρημα»*.

Για πρώτη φορά ο κινηματογράφος αναγνωρίστηκε ως η έβδομη τέχνη από τον ιταλό κριτικό Ριτσιότο Κανούντο (1879-1923) και έκτοτε καθιερώθηκε.

Ο κινηματογράφος, έγραφε ο Κανούντο *«θα είναι ο υπέροχος συμβιβασμός μεταξύ των ρυθμών του χώρου (Πλαστικές τέχνες) και των ρυθμών του χρόνου (Μουσική και Ποίηση)»*.

[5]
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟ
Του ΚΩΣΤΑ ΣΤΡΑΤΟΥΔΑΚΗ
(συμπληρωματικές των μαθημάτων στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο)

ΒΑΣΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1

Ο κινηματογράφος γεννήθηκε με την εφεύρεση της κινηματογραφικής κάμερας.

Η πρώτη κινηματογραφική ταινία στην ιστορία θεωρείται «Η μεγάλη ληστεία του τραίνου»

Τα πρώτα χρόνια οι προβολές γίνονταν σε θεατρικές και άλλες αίθουσες και η σκηνοθεσία ήταν υποτυπώδης.

Η εξέλιξη της κινηματογραφικής κάμερας και της τεχνολογίας των φακών επέτρεψε τον πειραματισμό με διάφορους τρόπους φιλμαρίσματος και διαμόρφωσε την κινηματογραφική γλώσσα και την τέχνη της κινηματογραφικής σκηνοθεσίας..

Η ενσωμάτωση του ήχου και η δημιουργική χρήση της μουσικής και των ηχητικών εφφέ ολοκλήρωσε την τέχνη του κινηματογράφου, όπως την ξέρουμε σήμερα. Η πρώτη «ομιλούσα» ταινία στην ιστορία θεωρείται «Ο τραγουδιστής της Τζαζ».

Ήχος και εικόνα αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο σε μία σημερινή κινηματογραφική ταινία που σκοπό έχει την ολοκλήρωση της δράσης και του καλλιτεχνικού της στόχου.

Με το πέρασμα των χρόνων έχει διαμορφωθεί ένα σύνολο κανόνων που αποτελούν την κινηματογραφική γλώσσα.

Οι κανόνες αυτοί, όπως ισχύει και σε κάθε μορφή τέχνης, αποτελούν την πρακτική βάση και δεν είναι άκαμπτοι αλλά μπορούν να ανατραπούν, άλλοτε με μεγαλύτερη και άλλοτε με μικρότερη επιτυχία.

2

Το γύρισμα μίας ταινίας απαιτεί, εκτός από τον σκηνοθέτη και τους ηθοποιούς, την συνεργασία ενός αριθμού ανθρώπων που εξειδικεύονται σε τεχνικές που χρησιμοποιούνται κατά την δημιουργία της (κάμερες, φώτα, ήχος κλπ). Ο ρόλος καθενός από αυτούς είναι συγκεκριμένος και η αρμονική συνεργασία τους απαραίτητη.

Για τον λόγο αυτό, υπάρχει μια συγκεκριμένη διαδικασία που ακολουθείται κατά την προπαρασκευή και την πραγματοποίηση μίας ταινίας.

Η περιγραφή του περιεχομένου της ταινίας γίνεται με το κινηματογραφικό σενάριο.

Η συγγραφή του κινηματογραφικού σεναρίου υπακούει και αυτή σε κάποιους κανόνες, καθώς, εκτός από εργαλείο για τους ηθοποιούς αποτελεί ταυτόχρονα και τεχνικό εγχειρίδιο για τους υπόλοιπους συντελεστές της ταινίας.

3

Μια ταινία μπορεί να βασιστεί σε μια πρωτότυπη ιδέα ή να αποτελεί μεταφορά ενός βιβλίου, θεατρικού έργου κλπ. Σε κάθε περίπτωση η συγγραφή κινηματογραφικού σεναρίου είναι απαραίτητη.

Το σενάριο, σε αντίθεση με ένα λογοτεχνικό έργο έχει περιορισμούς στον τρόπο γραφής. Είναι γραμμένο πάντα σε εννεστότα χρόνο (στο παρόν) και περιγράφει επακριβώς το τι βλέπουμε και το τι ακούμε σε μια δεδομένη στιγμή. Έχει υπολογιστεί ότι μία σελίδα κινηματογραφικού σεναρίου περιγράφει περίπου ένα λεπτό κινηματογραφικού χρόνου. Έτσι, για μία ταινία 110 λεπτών το σενάριο θα είναι περίπου 110 σελίδων.

Σε ένα κινηματογραφικό σενάριο δεν υπάρχουν καλολογικά στοιχεία (μεταφορές, παρομοιώσεις κλπ). Η περιγραφή γίνεται με βάση το τι περιέχει ένα πλάνο κάθε στιγμή.

Η κινηματογραφική ταινία χωρίζεται σε «σεκάνς», «σκηνές» και «πλάνα», τα οποία επίσης αναφέρονται στο σενάριο.

4

Μια σεκάνς είναι μια ολοκληρωμένη νοηματική ενότητα (ένα μέρος) μέσα στην ταινία. Είναι δηλαδή κάτι αντίστοιχο με μία σκηνή σε ένα θεατρικό έργο ή ένα μέρος ενός βιβλίου.

Αντίθετα η «σκηνή» σε μια κινηματογραφική ταινία έχει άλλο νόημα. Σκηνή στον κινηματογράφο αλλάζουμε κάθε φορά που αλλάζουμε τόπο κατά την εξέλιξη της δράσης.

Μια σκηνή μπορεί να περιέχει ένα ή περισσότερα πλάνα.

Ένα πλάνο είναι το αποτέλεσμα μίας συνεχόμενης καταγραφής από την κάμερα, από την στιγμή που αυτή αρχίζει την λειτουργία της (το φιλμάρισμα) μέχρι το σταμάτημά της καθ' υπόδειξη του σκηνοθέτη. Η διάρκεια ενός πλάνου μπορεί να ποικίλει από μισό δευτερόλεπτο περίπου (τόσο όσο να φαίνεται αντιληπτό από το μάτι) μέχρι και όλη την διάρκεια της ταινίας.

Έχουν γυριστεί ταινίες που αποτελούνται από ένα μόνο πλάνο ! (Χίτσκοκ κλπ.)